
MONOGRAFIE
INSTYTUTU NAUKI
O POLITYCE

POWRÓT DO OJCZYZNY?

PATRIOTYZM WOBEC
NOWYCH CZASÓW.
KONTYNUACJE
I POSZUKIWANIA

Redakcja naukowa
Cezary Smuniewski
Paweł Sporek

Warszawa 2017

Seria wydawnicza: Monografie Instytutu Nauki o Polityce

Recenzenci:

prof. dr hab. Ryszard Szpyra
prof. dr hab. Waldemar Kitler
dr hab. Danuta Łazarska
dr hab. Marek Cichocki

Redakcja językowa:

dr Tadeusz Borucki - język polski
Jolanta Olpińska - język angielski

Korekta:

Anna Opolska
dr Małgorzata Jesiotr

Skład:

Tekanet Tomasz Kasperczyk

© Copyright by Cezary Smuniewski, Warszawa 2017
© Copyright by Paweł Sporek, Warszawa 2017
© Copyright by Instytut Nauki o Polityce, Warszawa 2017

Wszelkie prawa zastrzeżone. Każda reprodukcja lub adaptacja całości bądź części niniejszej publikacji, niezależnie od zastosowanej techniki reprodukcji (drukarskiej, fotograficznej, komputerowej i in.), wymaga pisemnej zgody Autora i Wydawcy.

Objętość 22 arkusze wydawnicze

Wydawca:

Wydawnictwo Instytutu Nauki o Polityce
www.inop.edu.pl

ISBN: 978-83-950685-0-8

Druk i oprawa: Fabryka Druku

Spis treści

9 Od redaktorów

Część I Patriotyzm w myśli. Na gruncie teorii

Cezary Smuniewski

15 **Ku identyfikacji współczesnej drogi miłośnika ojczyzny.
Z badań nad tożsamością i patriotyzmem w tworzeniu
bezpieczeństwa narodowego Polski**

Marta Szymańska

47 **Patriotyzm – rozumienie pojęcia na gruncie polskim.
Próba rekonesansu**

Konrad Majka

63 **Nacjonalizm a patriotyzm. Różnice, podobieństwa, zależność**

Marcin Mazurek

87 **Patriotyzm kosmopolityczny**

Lech Szyndler

109 **Antropologiczne aspekty patriotyzmu (formuła tomizmu
konsekwentnego w ujęciu prof. Mieczysława Gogacza)**

Część II Patriotyzm w słowie. Głosem literatury

Paweł Sporek

135 ***Rzadko na moich wargach...* Jana Kasprowicza jako głos
sprzeciwu wobec profanacji idei patriotycznej i afirmacja
umiłowania rodzimego kraju**

Karolina Zakrzewska
151 **Stanisława Wyspiańskiego metafizyka narodu**

Małgorzata Gajak-Toczek
171 **Bonifacy Miązek w poszukiwaniu ojczystego domu.**
Liryczne zapiski współczesnego wygnańca

Część III Patriotyzm w edukacji. W stronę wychowania

Iwona Morawska
195 **Blaski i cienie edukacji patriotycznej**

Leszek Jazownik
217 **O wychowaniu patriotycznym we współczesnej szkole**

Dorota Karkut
245 **Patriotyzm – temat ważny i zawsze aktualny na godzinach
języka polskiego, historii i wiedzy o społeczeństwie**

Maria Sienko
259 **Mała, większa i największa ojczyzna człowieka.**
**Kształtowanie postaw patriotyzmu na lekcjach języka polskiego
(według oferty programowo-podręcznikowej *To lubię!*)**

Zofia Budrewicz
281 **Patriotyzm w polonistycznej edukacji międzykulturowej**

Henryk Gradkowski
303 **Jak czytano, a jak czytać dzisiaj romantyków w szkole?**
**Przyczynek do rozważań o kształtowaniu modelu polskiego
patriotyzmu**

Część IV Patriotyzm w doświadczeniu. Oblicza codzienności

- Janusz Królikowski
327 **Funkcja „polityczna” Kościoła w służbie ojczyzny**
- Ilona Urych
345 **Od kultury fizycznej do patriotyzmu i od patriotyzmu do kultury fizycznej. O kształtowaniu postaw w tworzeniu bezpieczeństwa narodowego**
- Jolanta Fiszbak
371 **„Choroba” nie tylko Sopliców – o polskim umiłowaniu wolności i patriotyzmie współczesnej młodzieży**
- Katarzyna Grudzińska
405 **O patriotyzmie współczesnej młodzieży – deklaracje i postawy uczniów klas wojskowych**
- Alina Kulczyk-Dynowska
427 **Dziedzictwo przyrodnicze a patriotyzm – na przykładzie parków narodowych**

Ilona Urych

Od kultury fizycznej do patriotyzmu i od patriotyzmu do kultury fizycznej. O kształtowaniu postaw w tworzeniu bezpieczeństwa narodowego

---

From physical culture to patriotism and from patriotism to physical culture. About shaping attitudes towards creating national security

Streszczenie

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie i omówienie kształtowania patriotyzmu w takiej przestrzeni kultury danej zbiorowości, jaką jest kultura fizyczna. Realizacja tak wyznaczonego kierunku działań domaga się omówienia pojęcia kultury fizycznej oraz wzorów i wartości kultury fizycznej, których kultywowanie i urzeczywistnianie dawniej oraz współcześnie łączy ludzi o wspólnym dziedzictwie kulturowym, podejmujących działania na rzecz jego rozwoju. Realizacja tak wyznaczonego kierunku działań domaga się także charakterystyki kultury fizycznej w społeczeństwie ponowoczesnym, a także dominujących w niej wzorów i wartości. Ponieważ wyrazem patriotycznego poczucia odpowiedzialności za odziedziczone i rozpoznane dobro oraz poczucia obowiązku działania na rzecz jego rozwoju w kontekście kultury fizycznej jest wychowanie fizyczne, dlatego też jednym z zasadniczych kroków w podjętych badaniach

okazuje się omówienie głównych paradygmatów wychowania fizycznego. Ten etap analiz pozwala przejść ku następnemu, jakim jest edukacja olimpijska, w której należy widzieć perspektywę promocji państwa i jedności narodowej na arenie międzynarodowej.

Summary

The purpose of this study is to present and discuss the formation of patriotism in cultural space of the community, which includes the physical culture. The implementation of such an appointed course of action demands discussing the concept of physical culture, dominant models and values of physical culture, which were cultivated and fulfilled in the past and today. Physical education is an expression of the patriotic feeling of responsibility for the inherited and recognized good and the feeling of duty to act for its development in the physical culture context. Therefore, outlining main paradigms of physical education is one of the fundamental steps in the considerations under study. This stage of analyses allows proceeding next to the Olympic education, which is the promotion of the state, its national unity on the international arena.

Słowa klucze: patriotyzm, kultura fizyczna, wzory kultury fizycznej, wartości kultury fizycznej, społeczeństwo ponowoczesne, edukacja fizyczna, wychowanie fizyczne, edukacja olimpijska

Key words: patriotism, physical culture, patterns of physical culture, values of physical culture, postmodern society, physical education, Olympic education

Wstęp

Więź międzyludzka i dziedzictwo po wspólnych przodkach prowokują do refleksji o patriotyzmie i państwie, które chce budować bezpieczną przyszłość¹. Istotny jest ogół wartości majątkowych i niemajątkowych, które

¹ Jedni termin patriotyzm wywodzą od słowa greckiego *patríotes*, które oznacza rodaka, ziomka, obywatela, inni zaś od łacińskiego *patria* – ojczyzna, a głębiej od *pater* – ojciec, po którym się dziedziczy. W obydwu przypadkach istotny jest spadek po ojcach, po przodkach, ojcowizna. Por. Z. Bokszański, *Tożsamości zbiorowe*, Warszawa 2007, s. 134-135.

w społeczeństwie winne być strzeżone jako dziedzictwo, coś, co należy pomnażać. W pojęciach „więź” i „dziedzictwo” należy widzieć relację zespalającą między pokoleniami (diachroniczność), jak i wewnątrz konkretnych pokoleń (synchroniczność). Gdy natomiast jest mowa o doskonaleniu tego dziedzictwa, to chodzi o permanentny wysiłek ujawniający się jednostkom i społeczeństwom jako imperatyw pracy do..., pracy nad..., pracy na rzecz..., pracy dla dobra wspólnego. Błędem byłoby jednak zawężenie owej relacji i powstających w niej odniesień do wymiaru duchowego i emocjonalnego. Patriotyzm daleki jest bowiem od jakichkolwiek redukcjonizmów antropologicznych. Nie można zatem pominąć natury² człowieka, które, stając się początkiem myślenia o kulturze fizycznej, prowadzi do refleksji nad kulturą jednostek i społeczeństw, kulturą narodów i państw.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie i omówienie działań ukierunkowanych na pomnażanie patriotyzmu w przestrzeni kultury danej zbiorowości, jaką jest kultura fizyczna. W realizacji tak postawionego zadania pierwszeństwo otrzymuje namysł nad rozumieniem kultury fizycznej oraz jej wzorów i wartości, których kultywowanie i urzeczywistnianie – dawniej i współcześnie – łączy ludzi o wspólnym dziedzictwie, podejmujących działania na rzecz jego rozwoju. Pozwoli to na charakterystykę kultury fizycznej w społeczeństwie ponowoczesnym oraz dominujących w niej wzorów i wartości. Ponieważ wyrazem patriotycznego poczucia odpowiedzialności za odziedziczone i rozpoznane dobro oraz poczucia obowiązku działania na rzecz jego rozwoju w kontekście kultury fizycznej jest wychowanie fizyczne, jednym z zasadniczych kroków w podjętych badaniach okaże się omówienie głównych paradygmatów³ wychowania fizycznego. Dopełnieniem rozważań będzie omówienie edukacji olimpijskiej, w której należy widzieć perspektywę promocji państwa i jedności narodowej na arenie międzynarodowej.

² Z grec. φύσις – natura; to, co fizyczne w naturze. Por. Z. Abramowiczówna, *Słownik grecko-polski*, t. 4, Warszawa 1958, s. 574-575.

³ Paradygmat to przykład, wzór; termin stosowany od XVIII w., a spopularyzowany przez Thomasa Samuela Kuhna, według którego są to powszechnie uznawane osiągnięcia naukowe, dostarczające w pewnym czasie społeczności uczonych modelowych problemów i rozwiązań. Por. Th.S. Kuhn, *Struktura rewolucji naukowych*, tłum. H. Ostromięcka, Warszawa 1968, s. 108.

Pojęcie kultury fizycznej – z problemów terminologii

Fakt, że kultura fizyczna jest kompatybilna z kulturą duchową i materialną danego społeczeństwa⁴, w znacznym stopniu wskazuje na jej powiązanie z patriotyzmem. Chodzi bowiem o dziedzictwo, w którego przekazie międzypokoleniowym ona – jako integralny element kultury narodowej – uczestniczy. Charakteryzuje ją społeczny wymiar cielesności człowieka, czyli ćwiczenia fizyczne, ich podłoże, znaczenie oraz obecne w niej zwyczaje. Zakres, charakter, metody i cechy kultury fizycznej są jednak zależne, jak i cała kultura, od więzi społecznych. W tym ujęciu przez kulturę fizyczną trzeba rozumieć całokształt społecznego dorobku w dziedzinie pielęgnacji ciała, czyli ogół stosowanych środków sprawnościowych, wychowawczych, higienicznych i rozrywkowych, wpływających na rozwój fizyczny ludzi, rozwój ich aparatu ruchowego oraz przystosowanie go do różnorodnych potrzeb osobowości ludzkiej w określonych warunkach rozwoju życia społecznego⁵.

Warto przy tym wskazać, że istnieją cztery elementarne ujęcia kultury fizycznej oddającej jej specyfikę. Po pierwsze, kultura fizyczna to system wartości, działań i ich efektów w dziedzinie cielesnej aktywności człowieka, które są zależne od zewnętrznych warunków oraz stymulowane przez społeczne potrzeby. Takie rozumienie kultury fizycznej, zwane aksjologicznym lub indywidualistyczno-wartościującym, zawiera w sobie pracę fizyczną, ale też wszelkie inne zachowania służące doskonaleniu zdrowia, sprawności i ekspresji ciała. Przedstawicielem omawianej koncepcji jest Maciej Demel, według którego: „Kultura fizyczna obejmuje te wszystkie wartości, które wiążą się z fizyczną postacią i fizycznym funkcjonowaniem człowieka, zarówno w jego własnym odczuciu, jak też w obrazie społecznie zobiektywizowanym. Wartości te – najogólniej mówiąc – odnoszą się do zdrowia, budowy i postawy ciała, odporności, wydolności, sprawności i urody”⁶. Przywołane za Demelem ujęcie kultury fizycznej przedstawia ją jako dziedzinę bezinteresownych i pozbawionych

⁴ Rozważania na temat rozumienia kultury fizycznej nawiązują do artykułu I. Urych, *Zmiana społeczna w kulturze fizycznej – bezpieczeństwo versus zagrożenie*, „Roczniki Naukowe Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego i Turystyki w Białymstoku” 2014, nr 10(10), s. 16-20.

⁵ Por. A. Wohl, *Kultura fizyczna i jej specyfika*, w: *Filozofia i socjologia kultury fizycznej*, Z. Krawczyk (red.), Warszawa 1974, s. 220-221.

⁶ M. Demel, *Szkice krytyczne o kulturze fizycznej*, Warszawa 1973, s. 38.

praktycznych zamierzeń, szlachetnych, duchowych dążeń i subtelnych związanych z nimi przeżyć, nastawień oraz uczuć.

Po drugie, kultura fizyczna to zespół form aktywności ruchowej człowieka, podejmowanych świadomie i celowo dla pomnażania zdrowia, urody i sprawności fizycznej jednostki, podporządkowanych wzorowi osobowości wszechstronnej, harmonijnej oraz dynamicznej. W tej perspektywie, zwanej antropologiczną, globalną bądź socjologiczno-universalistyczną, Zbigniew Krawczyk kulturę fizyczną rozumie jako „względnie zintegrowany i utrwalony system zachowań w dziedzinie dbałości o rozwój fizyczny, sprawność ruchową, zdrowie i piękno człowieka, przebiegających według przyjętych w danej zbiorowości wzorów, a także rezultaty owych zachowań”⁷. Autor zwraca uwagę na zachowania ludzkie dotyczące dbałości o rozwój fizyczny, zdrowie, sprawność ruchową i piękno człowieka, a także na rezultaty tych zachowań.

Po trzecie, kultura fizyczna to całokształt materialnego środowiska, tworzonego przez człowieka zgodnie z jego możliwościami, potrzebami oraz wartościami. Stąd też ma ona specyficznie ludzki wymiar, a także nie istnieje poza światem człowieka. W tym ujęciu kultury fizycznej mieści się i świat „uczłowieczonej natury”, i świat kultury materialnej, który jest wytworzony przez człowieka i oddziałujący zwrótnie na jego sposób życia. Przedstawicielem wskazanej koncepcji, zwanej holistyczną, jest Wiesław Osiński, według którego kultura fizyczna to „ogół wytworów o charakterze materialnym i niematerialnym, w dziedzinie dbałości o ciało i fizyczne funkcjonowanie człowieka, uznawanych w niej wartości i wzorów postępowania, które zostały zobiektywizowane, przyjęte i mogą być przekazywane w danej zbiorowości”⁸. Badacz czyni z kultury fizycznej obiekt zewnętrzny względem jednostki ludzkiej.

Po czwarte, kultura fizyczna rozumiana bywa jako synonim sportu. Określenie to występuje sporadycznie w Polsce i w innych krajach Europy Środkowej i Wschodniej, lecz często w krajach Europy Zachodniej i Stanach Zjednoczonych. Kultura fizyczna i sport są tu pojęciami nierozłącznymi⁹.

⁷ Z. Krawczyk, *Kultura fizyczna*, w: *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Kultura fizyczna, sport*, Z. Krawczyk (red.), Warszawa 1997, s. 13.

⁸ W. Osiński, *Zarys teorii wychowania fizycznego*, Poznań 2002, s. 33-34.

⁹ Tamże, s. 11-13.

Popularnie kulturę fizyczną ujmuje się w kategoriach instytucjonalno-administracyjnych, utożsamiając ją z takimi elementami składowymi – zwanymi formami kultury fizycznej – jak: wychowanie fizyczne, sport, rekreacja fizyczna, a także rehabilitacja ruchowa i turystyka. Najogólniej przyjmuje się, że kultura fizyczna, obok materialnej i duchowej, to część składowa kultury społeczeństwa, która ma za zadanie kształtowanie rozwoju fizycznego człowieka, jego fizycznych uzdolnień. Jest to wyraz określonej postawy wobec własnego ciała oraz jego potrzeb. To również świadoma i aktywna troska o rozwój sprawności człowieka i jego zdrowie¹⁰.

Polska kultura fizyczna ma dwie specyficzne cechy. Po pierwsze, charakteryzuje ją szerokie widzenie jej roli w sferze zdrowia i sprawności fizycznej, a także w sferze społeczno-moralnej. Ta zasada ujmowania kultury fizycznej w naszym kraju widoczna jest od okresu humanizmu i najwyraźniej przedstawia ją aksjomat Komisji Edukacji Narodowej traktujący o jedności fizycznego, psychicznego i moralnego rozwoju człowieka. Po drugie, wychowanie fizyczne w Polsce – czyli forma kultury fizycznej, której odbiorcą są ludzie młodzi – traktowane jest jako czynnik ochrony oraz wzmocnienie biologicznego potencjału narodu. Świadomość rangi zdrowia i sprawności fizycznej młodego pokolenia oraz istotnej roli instytucji wychowania fizycznego odzwierciedlają chociażby wskazania *Katechizmu Rycerskiego* Adama Kazimierza Czartoryskiego dla studentów Szkoły Rycerskiej czy XXV rozdział Ustaw Komisji Edukacji Narodowej. Ideę ochrony zdrowia i wzmocnienie biologicznego potencjału narodu kontynuowały deklaracje związków młodzieży polskiej, programy ruchu harcerskiego i zrzeszeń sportowych oraz ruch robotniczy przełomu XIX i XX wieku. Natomiast w Polsce Ludowej ważność kultury fizycznej jako czynnika zdrowia, wychowania i rozwoju społecznego podkreślały programy społeczno-gospodarczej przebudowy kraju głoszone przez partie polityczne i organizacje młodzieżowe polskiej lewicy. Znalazło to wyraz w powstaniu licznych stowarzyszeń wychowania fizycznego i sportu, jak np. MSW, MON, AZS, SZZ, LZS, ZS, PKOL, TKKF, PTTK¹¹.

¹⁰ M. Sokołowski, *Kultura fizyczna i bezpieczeństwo człowieka*, w: *Edukacja dla bezpieczeństwa. Wybrane perspektywy*, D. Kowalski, M. Kwiatkowski, A. Zduniak (red.), Lublin-Poznań 2004, s. 80.

¹¹ Z. Krawczyk, *Wzory kultury fizycznej*, „Kultura Fizyczna” 1986, nr 11, s. 12-13.

Zaprezentowane przykłady definicji kultury fizycznej są odmienne co do głównych jej atrybutów. Można jednak zauważyć, że mimo różnic w przedstawionych ujęciach, centralną pozycję zawsze zajmuje ciało ludzkie jako przedmiot, a jednocześnie jako podmiot uprawy, a także niektóre jego właściwości traktowane jako swoisty rezultat działalności człowieka na rzecz ciała¹². W kontekście patriotyzmu analiza ta może doprowadzić do wniosku, że patriotą jest człowiek, który świadomie i aktywnie troszczy się o rozwój swojej sprawności i zdrowia, uczestnicząc wspólnie z innymi w otrzymanej w toku dziejów kulturze fizycznej. Patriotą także czynnie uczestniczy w pomnażaniu i doskonaleniu tego dziedzictwa, kierując się odziedziczonymi wzorcami i wartościami. Dlatego też dla pełnego poznania i zrozumienia zjawiska kultury fizycznej – jako elementu kultury ogólnej danej społeczności – niezbędne jest dokonanie analizy jej wzorów i wartości.

Wzory kultury fizycznej

Na przełomie wieków w kulturze fizycznej dostrzec można różne jej wzory¹³, których typologię zaproponował przywołany wcześniej Zbigniew Krawczyk¹⁴. Autor wymienia następujące wzory kultury fizycznej:

- estetyczny – troska o wygląd zewnętrzny;
- hedonistyczny – wykorzystanie ciała jako źródła fizycznej przyjemności;
- ascetyczny – dominacja sfery ducha nad potrzebami ciała, a w skrajnych przypadkach metodyczna jego pogarda;
- higieniczny – unikanie chorób i ratowania się przed śmiercią;
- sprawnościowy – dbałość o ciało jako narzędzie wytwarzania dóbr i obrony wspólnoty;
- agonistyczny – wartości mistrzostwa ruchowego i cielesnej rywalizacji¹⁵.

¹² M. Sokołowski, *Kultura fizyczna...*, dz. cyt., s. 80.

¹³ Szerzej na temat wzorów kultury por. np. I. Urych, *Kultura jako przedmiot badań. Studium socjologiczne*, w: *Europa w dobie przemian. O wielokulturowości i bezpieczeństwie*, C. Smuniewski, R. Kobryński (red.), Warszawa 2016, s. 56-63.

¹⁴ Typologia wzorów kultury fizycznej Zbigniewa Krawczyka ma swoje podstawy w typach kultury fizycznej Floriana Znanieckiego, chociaż da się tutaj dostrzec pewne różnice. Po pierwsze F. Znaniecki używał określenia „wzór obyczajowo-estetyczny”, zaś Z. Krawczyk – „wzór estetyczny”. Po drugie, wzór fizyczno-utilitytarny został zastąpiony wzorem sprawnościowym. Po trzecie, Z. Krawczyk w swojej typologii wprowadził wzór ascetyczny i agonistyczny, lecz zrezygnował ze wzoru geneonomicznego i sportowego, a tych określeń używał F. Znaniecki. Por. F. Znaniecki, *Socjologia wychowania*, t. 2, Warszawa 1973.

¹⁵ Z. Krawczyk, *Wzory kultury fizycznej...*, dz. cyt.

Wzór estetyczny został zapoczątkowany i rozpowszechniony już w starożytności. Idealnego Greka określało piękno ruchu i sprawności fizycznej, dobro oraz mądrość. Do tej pory wzór estetyczny wyraża piękno doskonale zbudowanego ciała człowieka, które cechuje: wysoka budowa, harmonia i właściwa proporcja poszczególnych jego części¹⁶.

Natomiast we wzorze hedonistycznym można wyróżnić trzy podstawowe typy doznań cielesnych:

- smakowe – posiadają różną formę i nasilenie: od małych form konsumpcyjnych, które mają na celu zaspokojenie głodu, po duże uczyty i biesiady, które pokazują pozycję społeczną;
- seksualne – podobnie jak doznania smakowe, cechują je duże zróżnicowanie, a dotyczą wykorzystania ciała jako podłoża rozkoszy;
- kinestetyczne (ruchowe) – źródłem przyjemności jest ruch, co przejawia się głównie podczas gier i zabaw¹⁷.

Wzór ascetyczny wywodzi się z krytyki ciała jako wartości, a także z krytyki sportu wyczynowego, który utożsamiał ideał sprawności i siły fizycznej przypisywany zwierzętom, a nie ludziom, oraz z myśli, iż piękno duszy nie łączy się z pięknem ciała. Wzór ascetyczny polega na tym, iż jednostka poddana rygorom treningu dąży do określonego wyniku kosztem wielu wyrzeczeń. We współczesnej kulturze wzór ten odzwierciedlają ascetyczne postawy wobec potrzeb cielesnych. Lansowany bywał w krajach, gdzie do głosu wyraźnie dochodziły idee socjalistyczne i katolickie¹⁸.

Z kolei dla wzoru higienicznego charakterystyczne są jego dwa typy: egzystencjalny i utylitarny. Ten pierwszy, odnosi się do walki człowieka z chorobą i śmiercią, jest ponadczasowy, a wraz z postępem, zwłaszcza medycyny, zmieniają się formy, w których występuje. Społeczeństwa pierwotne określały go mianem elementarnych potrzeb grupy, jej żywotności i przetrwania. Współcześnie przybiera on postać wzoru upowszechnianego głównie przez dom i szkołę. Swym zasięgiem obejmuje potrzeby somatyczne, psychiczne i społeczne, organizując tym samym całokształt życia człowieka. Drugi typ, utylitarny, uzyskał

¹⁶ Tamże, s. 16.

¹⁷ Tamże, s. 17-18.

¹⁸ Z. Krawczyk, *Kultura fizyczna...*, dz. cyt., s. 23-24.

swoje znaczenie w społeczeństwach przemysłowych, które na poszczególnych etapach rozwoju budowały programy higieny społecznej. Powiązane to było z uświadomieniem niekorzystnych skutków zdrowotnych wynikających z długotrwałej pracy przemysłowej, a także z potrzebami politycznymi i militarnymi krajów zabiegających o centralne miejsce na mapie świata. Ciało było podporządkowane celom produkcyjnym bądź militarnym. Jednak po powstaniu nowożytnego programu wychowania fizycznego, rozpropagowanego w Europie i Ameryce, typ utylitarny przestał być realizowany¹⁹.

Wzór sprawnościowy realizowany był od czasów starożytnej Sparty, gdzie podejście do sprawności fizycznej miało charakter utylitarny. Szkoląc młodych chłopców, głównie na potrzeby armii, akcentowano przygotowanie fizyczne i zaprawę wojskową, a wychowanie umysłowe wiązano jedynie z opanowaniem historii i pieśni religijnych. Model ten kontynuowano w okresie rycerskim, a istotne jego cele przetrwały do współczesności, mając swoje odzwierciedlenie np. w armii. Warto jednak wspomnieć, że szybki rozwój techniki spowodował zejście na drugi plan konieczności wysokiej sprawności fizycznej. Współczesna praca pozbawiona jest w znacznej mierze zaangażowania aparatu ruchowego człowieka, co powoduje raczej deficyt wysiłku fizycznego. Stąd też istnieje zapotrzebowanie na ćwiczenia profilaktyczne, kompensacyjne i korektywne²⁰.

Ostatni z wymienionych przez Z. Krawczyka wzorów, określanymi mianem agonistycznego, wywodzi się z walki i rywalizacji sportowej wysokich klas społecznych, gdzie wysiłek fizyczny był elementem zagospodarowania znacznej ilości czasu wolnego. Następnie wzór ten znalazł swoje zastosowanie w niższych klasach społecznych, a także wśród dzieci i młodzieży. Ponadto wzrost ilości czasu wolnego, który był owocem rozwoju cywilizacyjnego, przyczynił się do większej aktywności fizycznej wśród ludzi pracujących, budząc w nich pasję do uprawiania sportu oraz chęć przeżywania silnych emocji²¹.

Wzór agonistyczny przeniknął niemal do wszystkich dziedzin aktywności społecznej i indywidualnej współczesnych ludzi, a agonistyka sportowa sta-

¹⁹ Z. Dziubiński, *Kultura fizyczna w wyższych seminariach duchowych Kościoła katolickiego w Polsce*, Częstochowa 2004.

²⁰ Z. Krawczyk, *Wzory kultury fizycznej...*, dz. cyt., s. 18.

²¹ Z. Krawczyk, *Kultura fizyczna...*, dz. cyt., s. 22.

ła się symbolicznym wyrazem dominacji lub przewodnictwa wśród narodów i państw. Przykładowo, dzięki masowym transmisjom widowisk sportowych społeczeństwo ogląda idoli, którzy niejednokrotnie wpływają stymulująco na uczestnictwo w kulturze fizycznej (wystarczy spojrzeć na fenomen popularności trenowania piłki nożnej wśród chłopców w wieku szkolnym, który ma miejsce w wielu krajach za sprawą takich piłkarzy, jak: Cristiano Ronaldo, Lionel Messi czy Robert Lewandowski). Oprócz tego, na skutek m.in. współzawodnictwa sportowego na poziomie krajowym czy międzynarodowym, zaczęto rywalizować w innych sferach życia, takich jak technika, polityka, ekonomia, kultura²².

Warto przy tym zaznaczyć, że analiza współczesnych wyników badań wskazuje, że w społeczeństwie postmodernistycznym dominującymi wzorami są wzór estetyczny i hedonistyczny, zanikającym zaś wzorem jest wzór ascetyczny²³. Uzasadnienie takiego stanu rzeczy można znaleźć w poglądach Zygmunta Baumana, który dowodzi, że ponowoczesne społeczeństwa cechuje konsumpcyjny hedonizm, powodujący wzrost kulturowej roli ciała. Ponadto w dobie ponowoczesności ciało służy przede wszystkim do doznawania przyjemności i doświadczania ekscytujących wrażeń oferowanych przez kulturę konsumpcyjną. Bauman twierdzi również, że w społeczeństwie ponowoczesnym dążenie do tego rodzaju przyjemności nabiera charakteru społecznego obowiązku, od którego realizacji uzależnione jest jednostkowe poczucie życiowego spełnienia, co sprzyja indywidualizacji troski o ciało²⁴. Na wzrost znaczenia hedonistycznych wartości związanych z ciałem i dbałości o estetykę ciała, a tym samym zaniku wzorców agonistycznych, wskazują też inni badacze, jak Piotr Rymarczyk²⁵.

Tymczasem zdaniem Zbigniewa Krawczyka współczesna aktywność fizyczna odzwierciedla postawy ukształtowane przez aktualne wzory kultury, a przede

²² Tamże.

²³ Por. np. I. Urych, *W pogoni za pięknem – stratyfikacja wzorów kultury fizycznej w wybranych magazynach life-stylowych*, w: *Kultura fizyczna a kultura masowa*, Z. Dziubiński, P. Lenartowicz (red.), Warszawa 2011, s. 257-266.

²⁴ Por. Z. Bauman, *Ciało i przemoc w obliczu ponowoczesności*, Toruń 1995.

²⁵ Por. P. Rymarczyk, *Kultura masowa i kultura fizyczna*, w: *Socjologia kultury fizycznej*, Z. Dziubiński, Z. Krawczyk (red.), Warszawa 2011, s. 84-95.

wszystkim przez wzory współzawodnictwa, walki, dążenia do awansu, egalitaryzmu, kreacji oraz pełnej autorealizacji jednostek i zbiorowości ludzkich²⁶.

Walka, rywalizacja i wyścig to dominujące cechy wyczynowego sportu. Ujawniają się one nie tylko w wymiarze międzyosobowym, ale także przedmiotowym, w odniesieniu do: czasu, przestrzeni, oporu przyrzędu. Dostrzec je można na boisku szkolnym, w obrębie drużyny, ligi, reprezentacji kraju czy w skali międzynarodowej. Jest to zjawisko jawne, świadomie założone i zaakceptowane przez wszystkie strony biorące w nim udział. Celem walki, rywalizacji i wyścigu są maksymalne efekty w indywidualnym bądź zespołowym współzawodnictwie.

Uczestnictwo w kulturze fizycznej umożliwia dążenie do awansu i egalitaryzmu. Każda bowiem sytuacja sportowa to równość szans bez względu na: urodzenie, pieniądze, stosunki, pozycję zajmowaną w grupach zawodowych i towarzyskich. Osiągnięcie danego miejsca w tabeli wyników zależy od: wysiłku, włożonej pracy, zdolności, techniki, kondycji i taktyki zawodników. W rywalizacji sportowej wygrywa lepszy, co wskazuje na rzeczywiście realizowaną zasadę sprawiedliwości. Ponadto rezultaty walki sportowej są wymierne, kryteria doboru do grupy startującej są precyzyjnie określone, a możliwe szczeble awansu z góry założone. Nie oznacza to, że bez znaczenia dla wyniku sportowego są kwestie związane ze szczęściem, sprzętem, zaawansowaniem technologicznym czy wreszcie dopingiem. Wśród ważnych etyczno-prawnych pytań, które nie otrzymały jednoznacznych odpowiedzi, pozostają te dotyczące tożsamości płciowej zwłaszcza „zawodniczek”, co do których kobiecości wiele osób zgłasza rozmaite głosy sprzeciwu.

W kulturze fizycznej można też spotkać wykreowanych przez wynik idoli. Kariera sportowa powoduje, że mało znani ludzie stają się obiektem zainteresowania społeczności z boiska szkolnego, zakładu pracy, miasta, regionu, kraju czy świata. W świadomości młodzieży stają się oni dość często wzorcami osobowymi, godnymi naśladowania nie tylko w życiu sportowym, ale i codziennym²⁷.

Wzory kultury fizycznej kształtowały się przez tysiące lat. W różnych kulturach przechodziły odmienne ewolucje, jednak nadal pozostają żywe i obowiązujące

²⁶ Z. Krawczyk, *Kultura globalna a kultura fizyczna*, w: *Z Socjologia kultury fizycznej...*, dz. cyt., s. 67-83.

²⁷ Z. Krawczyk, *Studia z filozofii i socjologii kultury fizycznej*, Warszawa 1978, s. 77-82.

jące. W każdym państwie mają one znaczący wpływ na postawy jego obywateli wobec ciała ludzkiego, sprawności fizycznej i zdrowia. W kontekście bezpieczeństwa narodowego istotne wydaje się kultywowanie tych wzorów kultury fizycznej, które działają na rzecz, a nie przeciwko *national security*.

Wartości kultury fizycznej

Można zauważyć, że wartości²⁸ kultury fizycznej bardziej zależą od epoki, czyli globalnie pojętych warunków społeczno-kulturowych, niż od bezpośrednich kontekstów filozoficzno-ideologicznych. Na przykład zadaniem średniowiecznej aktywności fizycznej było kształtowanie u rycerzy takich cech, jak: dzielność, odwaga, honor, bezinteresowność, pożądane fizyczne właściwości ciała. Inny przykład, bardziej współczesny, to kultura fizyczna w drugiej połowie XX wieku, akcentująca rozwój fizyczny, sprawność, przygotowanie do pracy, obrony i innych trudów życia, wyrobienie umiejętności współżycia w zespole, poszanowanie talentu i wysiłku innych, wytrwałości w dążeniu do celu, sprawiedliwości i bezstronności ocen. Natomiast celem współczesnej aktywności sportowej, opartej na wartościach personalistycznych, jest wspomaganie wszechstronnego rozwoju człowieka ze szczególnym uwzględnieniem jego duchowego wymiaru. Do wartości tak rozumianej kultury fizycznej można zaliczyć: sportowe koleżeństwo, chrześcijańską przyjaźń, cześć i poszanowanie zasad, wstrzemięźliwość, trzeźwość, wstydlivość, czystość, pokorę, cierpliwość, wytrwałość, wielkoduszność, gorliwość, pobożność, umiłowanie pokoju w sensie chrześcijańskim. Ideały te stały się dorobkiem o znaczeniu uniwersalnym i mogą być inspiracją również dla współczesnych patriotów²⁹.

W literaturze przedmiotu podstawową klasyfikacją wartości kultury fizycznej jest typologia Z. Krawczyka. Autor wyróżnił następujące wartości kultury fizycznej:

- uznawane,
- odczuwane,
- realizowane.

²⁸ Szerzej na temat wartości por. np. I. Urych, *Kultura jako przedmiot...*, dz. cyt., s. 63-83.

²⁹ Z. Krawczyk, *Studia z filozofii...*, dz. cyt.

Wartości uznawane mają charakter deklaracyjny i wiążą się z myślową akceptacją danego porządku i idei. Wartości odczuwane mają charakter emocjonalny i przedstawiają osobiste przekonania, a wyrażają się w gotowości ich obrony. Wartości realizowane mają charakter praktyczny i przejawiają się w czynnym zaangażowaniu człowieka na rzecz kultywowania i rozwoju sfery kultury cielesnej³⁰.

Krawczyk, wskazując na wartości kultury fizycznej, akcentuje subiektywne odczuwanie i realizowanie ogółu tych wartości przez daną jednostkę. Klasyfikacja ta nie zawiera jednak praktycznej czy uniwersalnej wykładni wartości, które można byłoby nazwać uznawanymi, odczuwanymi bądź realizowanymi.

Natomiast według Macieja Demela kultura fizyczna utożsamia wszystkie wartości związane z fizyczną postacią i fizycznym funkcjonowaniem człowieka, zarówno w jego własnym, subiektywnym odczuciu, jak też w obrazie społecznie zobiektywizowanym. Wartości te można określić jako:

- zdrowie – prawidłowe funkcjonowanie organizmu, jego układów i narządów;
- odporność – odporność organizmu na ból, zmęczenie, stres czy wysiłek fizyczny, inaczej ujmując, to zdolność do czynnej i biernej obrony organizmu przed negatywnymi wpływami środowiska społeczno-przyrodniczego;
- wydolność – zdolność do wykonywania wysiłku fizycznego;
- sprawność – harmonijny rozwój i utrzymanie ciała, jego masy i proporcjonalności;
- budowa i postawa ciała – proporcjonalnie rozbudowane ciało i prawidłowy sposób jego utrzymania w różnych pozycjach;
- uroda – estetyka ciała ludzkiego, a także aspektów związanych z jego poprawianiem, upiększaniem i ozdabianiem³¹.

Z kolei Wincenty Okoń twierdzi, że kultura fizyczna obejmuje ogół wartości związanych ze:

- zdrowiem,
- budową i kształtem ciała,
- sprawnością,
- wydolnością,

³⁰ Z. Krawczyk, *Kultura fizyczna w kategoriach wartości*, Warszawa 1989, s. 15-16.

³¹ M. Demel, *Pojęcie kultury fizycznej*, w: *Filozofia i socjologia kultury fizycznej*, Z. Krawczyk (red.), Warszawa 1974, s. 215.

- odpornością,
- zahartowaniem³².

Zauważyć można, że przedstawione powyżej klasyfikacje wartości kultury fizycznej Demela i Okonia są niemal identyczne – obie wskazują na sześć wartości, z których cztery są analogiczne (zdrowie, odporność, wydolność, sprawność), jedna wartość jest w części taka sama – M. Demel nazywa ją budową i postawą ciała, a W. Okoń – budową i kształtem ciała, akcentując jedynie formę i proporcje ciała ludzkiego bez sposobu jego utrzymania w różnych pozycjach. Demel wyodrębnia ponadto urodę, zaś Okoń wskazuje na zahartowanie.

Istnieje także uniwersalny model wartości kultury fizycznej, a mianowicie ideał wszechstronnego rozwoju, który Ateńczycy określali mianem *kalokagathia*. Ideał ten pochodzi od greckich słów *kalós* – piękny i *agathós* – dobry. Wychowanie ateńskie miało na celu kształtowanie ludzi pięknych i dobrych, przy czym pojęcie piękna oznaczało sprawność fizyczną, wysportowanie i harmonię budowy ciała, a z pojęciem dobra wiązano cechy moralne i umysłowe – dobrym człowiekiem był ten, którego postępowanie było zgodne z przyjętymi zasadami oraz charakteryzowało się wysoką kulturą moralną, umysłową i artystyczną³³.

Obecnie obserwuje się powrót do tych wartości kultury fizycznej, które są podporządkowane kształtowaniu osobowości człowieka w myśl ideałów platońskiej *kalokagathii*, a zatem wzoru człowieka mądrego, dobrego oraz pięknego nie tylko w sensie fizycznym. Wartości te wpisane są w koncepcję człowieka aktywnego i wszechstronnie rozwiniętego oraz towarzyszą współczesnym ideałom kultury fizycznej³⁴.

Faktem przy tym są liczne zjawiska zaprzeczające wartościom *kalokagathii*, jak chociażby doping w tzw. sporcie wyczynowym czy horrendalne wynagrodzenia niektórych sportowców (np. piłkarzy nożnych). Sytuację taką można wytłumaczyć tym, że społeczeństwo ponowoczesne pozwala się określić mianem konsumentów³⁵, w którym ascetyczna etyka pracy zastępowana jest przez hedonistyczną konsumpcję, zgodnie z którą korzystanie z uciech i rozrywek zapewnia

³² W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2004, s. 208.

³³ R. Wroczyński, *Powszechne dzieje wychowania fizycznego i sportu*, Wrocław 2003, s. 42.

³⁴ Z. Krawczyk, *O kulturze fizycznej. Studia i szkice*, Warszawa 1983, s. 86.

³⁵ Por. Z. Bauman, *Konsumowanie życia*, Kraków 2009.

nych przez towary stanowi warunek życiowego spełnienia. Jednak konsumpcja jest tu nie tylko źródłem przyjemności, lecz także i tożsamości. Zaobserwować tym samym można, zapoczątkowany przez nowoczesność, proces słabnięcia dawnych form tożsamości religijnej, narodowej i klasowej, które zastępowane są przez nowe, związane z realizowaniem konsumpcyjnych mód i stylów życia. Ponowoczesna konsumpcja przestaje się sprowadzać do korzystania z towarów jako obiektów o określonych fizycznych właściwościach, a w coraz większym stopniu staje się konsumpcją wyobrażeń, fantazji i wzorów kojarzonych z towarami za pomocą reklamy i składających się na „osobowość” marki. Z jednej strony następuje więc kulturalizacja ekonomii, z drugiej zaś utowarowienie skomercjalizowanej kultury³⁶, w tym kultury fizycznej.

Dlatego też preferowane współcześnie wartości kultury fizycznej – a badania dowodzą, że należą do nich te związane z urodą oraz z budową i postawą ciała³⁷ – są konsekwencją wpływu świata biznesu, dbającego o ich promowanie, a także wzorów powiązanych ze sprzedażą towarów i usług kompatybilnych z wszechobecną modą i potrzebą dbałości o urodę oraz piękno ciała.

Kultura fizyczna w społeczeństwie ponowoczesnym w kształtowaniu postaw tworzących bezpieczeństwo narodowe

W nawiązaniu do antycznej *kalokagathii* można stwierdzić, że aktualny paradygmat uprawiania ćwiczeń służy nie tylko doskonaleniu kondycji i sprawności fizycznej, lecz sprzyja także wewnętrznemu rozwojowi człowieka. Wielość dyscyplin sportowych – od typowo fizycznych (siłowych i sprawnościowych, jak np. kulturystyka, biegi) po intelektualne (jak np. szachy i brydż) – stanowi gwarancję odnalezienia własnej drogi do pogłębienia znajomości samego siebie. Zachowania i postawy jednostek wobec kultury fizycznej są zdeterminowane – na co wskazano wcześniej – przekazanymi wzorami i wartościami kultury fizycznej, ale także przekonaniami na temat wartości tej kultury, samo-

³⁶ Por. np. S. Morawski, *Niewdzięczne rysowanie mapy. O postmodernie(izmie) i kryzysie kultury*, Toruń 1999; T. Eagleton, *Iluzje postmodernizmu*, Warszawa 1998; D. Strinati, *Wprowadzenie do kultury popularnej*, Poznań 1998.

³⁷ Por. I. Urych, *Wartości kultury fizycznej w społeczeństwie ponowoczesnym na podstawie analizy prasy life-stylowej*, w: *Kultura fizyczna a socjalizacja*, Z. Dziubiński, K.W. Jankowski (red.), Warszawa 2012, s. 157-164.

oceną w zakresie sprawności fizycznej, stanem zdrowia oraz osobistymi celami podejmowania tej aktywności. Stąd też kultura fizyczna jawi się jako zjawisko wielowartościowe, które obejmuje nie tylko wartości wiążące się z fizyczną postacią i fizycznym funkcjonowaniem człowieka w środowisku przyrodniczym i społecznym, ale także ochroną człowieka przed chorobami³⁸, procesami inwolucyjnymi czy też z samorozwojem i potrzebą samorealizacji.

Z drugiej strony, jak wspomniano wcześniej, w społeczeństwie postmodernistycznym aktywność fizyczna w znacznej większości przypadków podejmowana jest przez jednostki w celu realizacji hedonistycznych i estetycznych wartości związanych z ciałem, a także z powodu zjawiska kulturalizacji konsumpcji, które w coraz większym stopniu służy potrzebom tożsamościowym³⁹. O tym, że ponowoczesna aktywność fizyczna ma charakter działań podejmowanych w celu uzyskania przyjemnych doznań świadczy chociażby rozwój tak zwanych sportów ekstremalnych, nastawionych w pierwszym rzędzie na dostarczanie swym uczestnikom ekscytujących przeżyć. Jednak dążenie do uzyskania satysfakcjonujących doznań leży również u podstaw rosnącej popularności tych form kultury fizycznej, które w pewnym sensie lokują się na biegunie przeciwległym niż sporty ekstremalne, ponieważ nastawione są na psychofizyczną relaksację – jogi, tai-chi czy qui-gong.

Jeszcze częściej niż celom hedonistycznym ponowoczesna kultura fizyczna służy dbałości o estetykę ciała – realizacji wzorca ciała szczupłego (w przypadku kobiet) lub muskularnego (w przypadku mężczyzn) oraz innych definiujących atrakcyjne ciało norm określanych przez kulturę masową. Popularności tak zorientowanej aktywności fizycznej sprzyja fakt, iż w społeczeństwie ponowoczesnym rozpowszechnia się poczucie, że ciało człowieka jest plastycznym obiektem, który może być kształtowany poprzez nadzór i pracę swych posiadaczy m.in. za pomocą aktywności fizycznej.

Charakterystyczne dla ponowoczesności zjawiska kulturalizacji konsumpcji zaspokajane są przez konsumentów za pomocą realizowania lansowanych przez kulturę masową mód i stylów życia. Dzięki temu uzyskują oni poczucie, że są

³⁸ Tamże, s. 81.

³⁹ Por. np. I. Urych, *W pogoni za pięknem...*, dz. cyt.; I. Urych, *Wartości kultury fizycznej...*, dz. cyt.

osobami, których egzystencja jest sensowna, wartościowa i godna pozazdroszczenia. Analogiczna sytuacja ma miejsce w przypadku konsumpcji sportowej, ponieważ poprzez zakup modnego sprzętu, odzieży sportowej lub usług ludzie osiągają poczucie przynależności do swego rodzaju elity – grona osób, które są „trendy”, żyją w sposób stylowy i modny. W ponowoczesnych społeczeństwach konsumpcyjnych aktywność sportowa często służy także zaprezentowaniu otoczeniu markowych towarów w celu uzyskania wysokiego statusu. Tożsamościowo-twórczy charakter konsumpcji prezentują również subkultury związane ze sportami młodzieżowymi, takimi jak skateboarding, gdzie posiadanie określonego sprzętu czy odzieży stanowi formę manifestowania przynależności do subkulturowej grupy⁴⁰.

Opisane powyżej zjawiska wynikają z dominujących współcześnie wzorów i wartości kultury fizycznej. Choć są popularne w społeczeństwie ponowoczesnym, to wskazać należy, że nie sprzyjają postawom tworzącym bezpieczeństwo narodowe. Człowiek jawi się tutaj jako indywidualny byt, dążący do zaspokojenia własnych upodobań i przyjemności, nie zaś jako ten, który preferuje wzory i wartości kultury fizycznej, należące do jego dziedzictwa.

Mimo takich tendencji nowoczesne i ponowoczesne formy masowej aktywności fizycznej były i są często podejmowane ze względu na troskę o zdrowie. Wzrost liczby chorób układu krążenia, serca czy cukrzycy powoduje, że akcentuje się nie tylko leczenie, ale i profilaktykę. W obu przypadkach aktywność fizyczna stanowi naturalne lekarstwo. Innym czynnikiem sprzyjającym rozpowszechnianiu się zdrowotnie zorientowanej aktywności fizycznej jest upodmiotawianie pacjenta i zachęcanie go do samodzielnej dbałości o zdrowie, za którego miarę uznaje się teraz nie tylko stwierdzany przez specjalistów fizyczny stan organizmu, lecz i subiektywnie doświadczane dobre samopoczucie⁴¹. Popularność wzoru higienicznego i wartości zdrowia powoduje, że obserwowany w ostatnich dekadach wzrost popularności kultury fizycznej nie jest osadzony jedynie w pobudkach hedonistycznych i estetycznych. Obserwowany progres zainteresowania kulturą fizyczną przez znaczną grupę odbiorców można społecznie wykorzystać, angażując dzieci, młodzież i dorosłych do

⁴⁰ P. Rymarczyk, *Kultura masowa...*, dz. cyt.

⁴¹ Tamże.

uprawiania sportów zrzeszających naród, osadzonych w tradycji, we wzorach i wartościach tożsamych postawom patriotycznym.

Edukacja fizyczna a patriotyzm

W jednej z form kultury fizycznej, jaką jest wychowanie fizyczne, przeważają aktualnie idee humanistyczne, które można ująć w tezie, że zdrowy duch (czyli świadomy wartości ciała) jest warunkiem zdrowia i sprawności ciała. Preferowana jest już nie koncepcja „przez ciało do osobowości”, lecz „przez osobowość do ciała”, co związane jest z wszechstronnym rozwojem osobowości młodego człowieka za pomocą ćwiczeń fizycznych na lekcji szkolnej. W praktyce edukacyjnej oznacza to, że nauczyciel oddziałuje na całą osobowość wychowanka z uwzględnieniem jego różnych dyspozycji: poznawczych (wiedza), działaniowych (umiejętności) oraz emocjonalnych (uczucia) w celu przygotowania go w płaszczyźnie technologicznej (motoryka) i aksjologicznej (wartości) do dbałości o ciało przez całe jego życie. W takim ujęciu nauczyciel wychowanka fizycznego, jak każdy inny pedagog, kształtuje osobowość wychowanka, przygotowuje go także do uczestnictwa w określonym wymiarze kultury danego społeczeństwa – w tej formie edukacji – do kultury fizycznej. Należy przy tym wspomnieć, że orientacja humanistyczna nie oznacza negacji tradycyjnych celów wychowania fizycznego, takich jak: nauczanie ruchu, usprawnianie organizmu, wychowanie do życia w społeczeństwie. Jest to dopełnienie tych celów o kształtowanie osobowości troszczącej się o własne ciało⁴².

Wspomnieć należy, że wychowanie fizyczne umownie można podzielić na fizyczne kształcenie i fizyczne wychowanie. Zadaniem fizycznego kształcenia jest doraźne usprawnianie organizmu i nauczanie techniki ruchu związanej z różnymi dyscyplinami sportowymi, czyli nauczanie wychowanka ogółu zachowań względem własnego ciała. Z kolei celem fizycznego wychowania jest kształtowanie postaw prospołecznych i prosomatycznych – przekazanie ogółu wartości dotyczących zachowań wobec innych ludzi i własnego ciała. Inaczej ujmując, edukacja fizyczna – rozumiana jako intencjonalny przekaz wzorów wartości i zachowań dotyczących ciała – w zakresie nauczania zachowań względem ciała umożliwia

⁴² H. Grabowski, *Teoria fizycznej...*, dz. cyt., s. 46-47.

jego usprawnianie i nauczanie wychowanka ruchu (jego różnych form adekwatnych do różnorodnych ćwiczeń i dyscyplin sportowych). Natomiast w zakresie nauczania wartości dotyczących ciała kształtowane są postawy prosomatyczne (wobec własnego ciała) i prospołeczne (wobec innych ludzi) wychowanka⁴³.

Ponadto, już od samego początku kształtowania się humanizmu, w sporcie trafnie widziano zasadnicze powiązanie wychowania fizycznego z wychowaniem moralnym, a szczególnie z kształtowaniem postawy współdziałania, także postawy *fair play*. Widziano także łączność między zabawowym charakterem ćwiczeń i gier z kształtowaniem wytrzymałości i odpowiedzialności za własne ciało. Wychowanie fizyczne stało się niezbędne jednostce dla jej harmonijnego rozwoju i poczucia radości życia, a także społeczeństwu – dla rozwinięcia i wzbogacenia form współżycia. Stawało się elementem tak kultury ciała, jak i elementem kultury umysłu i uczuć⁴⁴.

Wychowanie fizyczne zgodne z szeroko pojętym współcześnie humanizmem stanowi dziedzinę kultury materialnej i duchowej, która jest przekazywana z pokolenia na pokolenia, którą się pielęgnuje, pomnaża i doskonali. Potwierdzeniem tej tezy są chociażby niezmiennie od wieków a wpisane w programy szkolne sporty olimpijskie, na przykład: biegi, rzut dyskiem i oszczepem, skok w dal. Warto przy tym podkreślić, że wychowanie fizyczne może i powinno realizować biologiczne i wyższe potrzeby każdej jednostki ludzkiej, a nie tylko tej sprawnej motorycznie. Może i powinno aktywizować wszystkie warstwy (somatyczną, psychiczną, aksjologiczną) tworzące wielowymiarową egzystencję wychowanków. Na tych lekcjach każdy z wychowanków powinien osiągnąć wyniki na miarę swoich możliwości, a przede wszystkim zdobyć umiejętności uczestnictwa w kulturze fizycznej (przykładowo, aby móc grać w piłkę siatkową trzeba chociaż znać jej podstawowe zasady i posiadać elementarne umiejętności, które niewielu ludzi zdobywa w domu rodzinnym lub na zajęciach dodatkowych) i z tego uczestnictwa czerpać radość oraz przyjemność. Wychowanie fizyczne zgodne z nakreślonym powyżej humanistycznym paradygmatem edukacji jest wyrazem poczucia odpowiedzialności za

⁴³ I. Urych, *Istota edukacji w kontekście bezpieczeństwa*, w: *Bezpieczeństwo jako problem edukacyjny*, A. Pieczywok, K. Loranty (red.), Warszawa 2015, s. 131-144.

⁴⁴ B. Suchodolski, *Rozwój myśli o wychowaniu fizycznym*, Wrocław-Kraków 1959.

obywateli oraz ich fizyczne kształcenie i wychowanie, a także realizowaniem poczucia obowiązku działania na rzecz rozwoju tej zbiorowości. Jest zatem przejawem patriotyzmu.

Edukacja olimpijska w służbie patriotyzmu

Ujmując patriotyzm jako postawę wobec ludzi i zamieszkiwanej przez nich przestrzeni, stosunek do dotychczasowego losu dziejowego i poszczególnych wydarzeń, obyczajów i zwyczajów, w kontekście kultury fizycznej warto wspomnieć o jeszcze jednej istotnej kwestii, a mianowicie o edukacji olimpijskiej. Jej istotą jest uzmysłowienie wychowankom realnej rywalizacji ciał dla takich treści ducha jak bezinteresowność, braterstwo, równość. Olimpizm i edukacja olimpijska proponują połączenie walorów fizycznych człowieka i jego walorów estetycznych z wartościami moralnymi.

Ojczyzną starożytnych igrzysk jest Grecja, a ich nazwa *święte igrzyska olimpijskie* (*hierój olympiakój agones*), potocznie nazywane *olympia*, wywodzi się od miejscowości Olimpia leżącej w zachodniej części Peloponezu nad rzeką Alfajos. Kluczowe w tym określeniu jest greckie słowo *agones* – liczba mnoga rzeczownika *agon*. Początkowo wyraz ten oznaczał „zebranie”, „zgromadzenie”, ale częściej i najpowszechniej „zgromadzenie na igrzyskach” i same „igrzyska”, „zawody”, a także „walkę”, „spór”. Słowo *agon* jest istotne nie tylko dla igrzysk olimpijskich, ale i dla całej kultury i natury helleńskiej, w której zakorzenione było współzawodnictwo, rywalizacja, chęć przodownictwa i porównywanie się z innymi.

Pierwsze igrzyska olimpijskie datuje się na 776 r. p.n.e. Nie oznacza to jednak, że nie odbywały się one już wcześniej. Wykopaliska i pisarze starożytni dowodzą, że w Olimpii rozgrywano *agones* jeszcze przed tym rokiem. Z tego okresu pochodzi jednak pierwsze zanotowane imię olimpionika – zwycięzcy w biegu prostym. Był nim Koroibos z Elidy. To od niego zaczyna się spisywanie kolejnych zwycięzców. Jednak olimpiada z 776 r. p.n.e. dała też początek rachuby czasu. Jako podstawę miary czasu przyjął ją w III w. p.n.e. historyk grecki Timajos. Czas określano odtąd, mówiąc np. „Wydarzyło się to w drugim roku piątej olimpiady”.

Antyczne igrzyska olimpijskie odbywały się regularnie przez 1168 lat. W roku 393 n.e. cesarz rzymski Teodozjusz I Wielki zarządził ich likwidację z powodu – w jego mniemaniu – pogańskiego charakteru, sprzecznego z zasadami chrześcijaństwa, będącego religią państwową w całym cesarstwie⁴⁵.

Próby wskrzeszenia igrzysk olimpijskich podjął się francuski pedagog i filolog, baron Pierre de Coubertin. Dzięki jego staraniom w 1894 roku został powołany Międzynarodowy Komitet Olimpijski. Podjęto również decyzję o wznowieniu igrzysk olimpijskich. Według idei barona igrzyska miały być symbolem uczciwej gry oraz międzynarodowej przyjaźni. Uważał on, że lepszym zajęciem obywateli jest uprawianie sportu niż uczestniczenie w barbarzyńskich wojnach. Pierwsze igrzyska udało się zorganizować już w 1896 roku dzięki intensywnej i ciężkiej pracy komitetu. Z oczywistych powodów odbyły się one w Grecji, a dokładniej w Atenach, po ponad 1500 latach od decyzji cesarza Teodozjusza I zakazującej ich organizowania. W igrzyskach wzięło udział 245 sportowców, którzy rywalizowali w 9 dyscyplinach: lekkoatletyce, podnoszeniu ciężarów, zapasach, szermierce, strzelectwie, kolarstwie, gimnastyce, pływaniu i tenisie.. Podobnie jak w starożytności w zawodach nie brały udziału kobiety. Zgodnie z obyczajem pierwsze miejsce było nagradzanie srebrnym medalem, gałązką oliwną i pamiątkowym dyplomem. Wicemistrzowie dostawali medal z miedzi i gałązkę wawrzynu. Od tego czasu igrzyska olimpijskie odbywają się regularnie co 4 lata. Wyjątkiem były lata 1916, 1940, 1944, kiedy to działania wojenne uniemożliwiły ich zorganizowanie⁴⁶.

Historyczne uwarunkowania igrzysk olimpijskich powodują, że niezwykle istotne wydają się ideały, które pozwalają się ująć w następujące stwierdzenia:

- ludzkość jest jednością, chociaż poszczególni ludzie są różni;
- różnice koloru skóry, miejsca zamieszkania, przynależności do państwa oraz światopoglądu są tylko różnicami między ludźmi, a nie między ludźmi, podludźmi i nadludźmi, gdyż wszystkich łączy przynależność do jednej ludzkiej rodziny;

⁴⁵ J. Łanowski, *Święte igrzyska olimpijskie*, Poznań 2000.

⁴⁶ Z. Porada, *Starożytne i nowożytne igrzyska olimpijskie*, Kraków 1981.

- ludzie są różni, lecz równi jako jednostki i jako reprezentowane przez te jednostki społeczności, państwa, narody, kontynenty;
- ludzie są różni pod względem przymiotów, takich jak szybkość, siła, spryt i inne, a najważniejsze nie jest zwycięstwo lub porażka, lecz fakt ich spotkania oraz odwaga w podjęciu rywalizacji;
- ludzie są uczciwi i trzeba jedynie stwarzać im szansę ukazania tej cnoty, a choć niejeden człowiek nieuczciwością będzie chciał zyskać przewagę nad drugim, to nic, co zdobyte tą drogą, nie jest cenniejsze od gry uczciwej (*fair play*);
- człowiek nie jest sam, ponieważ jest wraz z innymi w nieustępliwej, ale przyjaznej rywalizacji, nie jest sam, gdyż jego sportową walkę oglądają inni, nie jest sam, bo reprezentuje innych, którzy życzą mu wszystkiego najlepszego tak, jakby sobie samym tego życzyli;
- ludzie potrzebują sprawiedliwości szans sportowych, sędziów, sprzętu, przygotowania, warunków życia;
- świat człowieka jest wielki i skomplikowany, ale też do ogarnięcia na jednym stadionie, jest też ten świat prosty i skromny w podstawowych gestach, odruchach i myślach, gdyż wszyscy tak samo się cieszą i smucą, wszyscy podobnie reagują na niepowodzenia, wszyscy tak samo walczą o zwycięstwo;
- ludzki świat jest piękny w tym, że tak piękny i wzniosły jest obraz ludzkiej walki sportowej⁴⁷.

Natomiast paragrafy Karty Olimpijskiej zawierają wartości wynikające z konieczności utrzymania ideowych i organizacyjnych więzi wielkiej międzynarodowej wspólnoty, którą jest ruch olimpijski. Oto niektóre z nich:

- ruch olimpijski ma na celu wychowanie młodzieży przez sport w duchu wzajemnego zrozumienia i przyjaźni;
- nie dopuszcza się jakiegokolwiek dyskryminacji wobec osoby lub kraju z motywów religijnych, rasowych bądź politycznych;
- tylko obywatele danego terytorium lub kraju mogą nosić barwy tego terytorium lub kraju, uczestnicząc w igrzyskach olimpijskich.

⁴⁷ J. Lipiec, *Kalokagatia. Szkic z filozofii sportu*, Warszawa – Kraków 1988.

Poza wyżej zaprezentowanymi ideałami warto wskazać na uniwersalny i egalitarny charakter wartości zawartych w zasadzie olimpijskiej *allnations* – *allgames* (wszystkie narody – wszystkie sporty), a także na wyeksponowane w oficjalnej dewizie Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego wartości *citius* – *altius* – *fortius* (szybciej – wyżej – silniej)⁴⁸. W związku z powyższym do planowanych efektów edukacji olimpijskiej, która – realizując różne programy i projekty edukacyjne – kultywuje wartości olimpijskie, można zaliczyć:

- wychowanie w tolerancji dla rasy, religii, narodowości, wartości materialnych;
- egalitarność w ocenie, wynikającą z faktu, że wszyscy sportowcy są oceniani według tych samych kryteriów;
- kształtowanie przekonań o sensie pracy nad sobą, o potrzebie doskonalenia siebie i swoich wyników nie tylko w sporcie;
- dobrowolne podporządkowanie się określonym normom i przepisom gry przy jednoczesnym zachowaniu swojej indywidualności i poczucia wolności, wiary w człowieka, jego szlachetności oraz naturalne dążenie do bycia dobrym;
- kształtowanie odpowiednich relacji między ludźmi, interakcji człowiek – człowiek, człowiek – zbiorowość, zbiorowość – zbiorowość⁴⁹.

Wyznacznikiem olimpijskiego zachowania może być zatem połączenie takich wartości, jak uczciwość, szacunek, przestrzeganie zasad, rozwój osobowy, równowaga duchowa, internacjonalizm. Wzorce tych zachowań oraz kultywowane wartości dotyczą nie tylko zawodników czy uczniów. Są przecież szczególnie ważne dla rodziców, nauczycieli, trenerów, dziennikarzy, sponsorów i polityków, a także dla wszystkich ludzi podejmujących działania na rzecz trwania i rozwoju danej społeczności.

Zakończenie

Patriotyzm – będący więzią i dziedzictwem – jest unikatową wartością, a zarazem postawą względem ludzi i zamieszkiwanej przez nich przestrzeni, wobec dotychczasowego losu dziejowego i poszczególnych wydarzeń, wizji przyszłości,

⁴⁸ G. Młodzikowski, *Uniwersalne wartości sportu*, w: *Sport i kultura*, Z. Krawczyk (red.), Warszawa 1981, s. 45-49.

⁴⁹ Z. Żukowska, *Fair Play – Sport – Edukacja*, Warszawa 1996.

tradycji, obyczajów i zwyczajów, do wytworów kultury, instytucji i państwa. Jest to stosunek poczucia wspólnoty, przywiązania, umiłowania, wierności i tęsknoty, szacunku, obrony i poświęcenia, poczucia odpowiedzialności za wszystko, co w tej zbiorowości istnieje i dzieje się, a także poczucie obowiązku działania na rzecz jej rozwoju. Celem niniejszego opracowania jest prezentacja stanowiska, że patriotyzm może być kształtowany również w obszarze kultury fizycznej. W związku z tak przyjętym celem omówiono pojęcie kultury fizycznej, a także wzory i wartości kultury fizycznej, po czym dokonano charakterystyki kultury fizycznej w społeczeństwie ponowoczesnym oraz dominujących w niej wzorów i wartości. Następnie omówiono jedną z form kultury fizycznej, jaką jest wychowanie fizyczne. W dalszej części przedstawiono idee i wartości edukacji olimpijskiej.

Tak przeprowadzona analiza pozwoliła na wnioskowanie o integralnej zależności patriotyzmu i przestrzeni kultury danej zbiorowości, jaką jest kultura fizyczna. Umożliwia ona postulowanie działań, które mogą, za pośrednictwem kultury fizycznej, przyczynić się do krzewienia patriotyzmu a tym samym tworzenia bezpieczeństwa narodowego poprzez:

- wspólne uczestniczenie w otrzymanej w toku dziejów kulturze fizycznej, a także pomnażanie i doskonalenie tego dziedzictwa;
- realizację wzorów i wartości kultury fizycznej, które dodatkowo spajają ludzi o wspólnym dziedzictwie kulturowym;
- powrót w działalności sportowej do *kalokagathia* jako prymatu porządku moralnego nad zmysłowym i estetycznym, zaś duchowego nad fizycznym;
- świadomą i aktywną troskę o rozwój swojej sprawności, zdrowia i osobowości w różnych formach kultury fizycznej, a przez młodego obywatela zwłaszcza na zajęciach wychowania fizycznego;
- kultywowanie ideałów edukacji olimpijskiej nie tylko w walce sportowej, ale także i w działalności obywatelskiej.

Realizacja wyżej wskazanych propozycji spowodowałaby stan niemalże idealny, kiedy to droga od kultury fizycznej do patriotyzmu i od patriotyzmu do kultury fizycznej byłaby prosta. Tak jednak do końca stać się nie może, ponieważ – jak wskazała powyższa analiza – społeczeństwo ponowoczesne w zakresie kultury fizycznej realizuje przede wszystkim wartości estetyczne i hedonistyczne.

Bibliografia:

- Abramowiczówna Z., *Słownik grecko-polski*, t. 4, Warszawa 1958.
- Bauman Z., *Ciało i przemoc w obliczu ponowoczesności*, Toruń 1995.
- Bauman Z., *Konsumowanie życia*, Kraków 2009.
- Boksański Z., *Tożsamości zbiorowe*, Warszawa 2007.
- Demel M., *Pojęcie kultury fizycznej*, w: *Filozofia i socjologia kultury fizycznej*, Z. Krawczyk (red.), Warszawa 1974, s. 215-221.
- Dziubiński Z., *Kultura fizyczna w wyższych seminariach duchowych Kościoła katolickiego w Polsce*, Częstochowa 2004.
- Eagleton T., *Iluzje postmodernizmu*, Warszawa 1998.
- Grabowski H., *Teoria fizycznej edukacji*, Warszawa 1999.
- Krawczyk Z., *Kultura fizyczna*, w: *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Kultura fizyczna, sport*, Z. Krawczyk (red.), Warszawa 1997, s. 13-24.
- Krawczyk Z., *Kultura fizyczna w kategoriach wartości*, Warszawa 1989.
- Krawczyk Z., *Kultura globalna a kultura fizyczna*, w: *Socjologia kultury fizycznej*, Z. Dziubiński, Z. Krawczyk (red.), Warszawa 2011, s. 67-83.
- Krawczyk Z., *O kulturze fizycznej. Studia i szkice*, Warszawa 1983.
- Krawczyk Z., *Studia z filozofii i socjologii kultury fizycznej*, Warszawa 1978.
- Krawczyk Z., *Wzory kultury fizycznej*, „Kultura Fizyczna” 1986, nr 11, s. 2-4.
- Kuhn Th.S., *Struktura rewolucji naukowych*, tłum. H. Ostromęcka, Warszawa 1968.
- Lipiec J., *Kalokagatia. Szkic z filozofii sportu*, Warszawa – Kraków 1988.
- Łanowski J., *Święte igrzyska olimpijskie*, Poznań 2000.
- Młodzikowski G., *Uniwersalne wartości sportu*, w: *Sport i kultura*, Z. Krawczyk (red.), Warszawa 1981, s. 41-60.
- Morawski S., *Niewdzięczne rysowanie mapy. O postmodernie(izmie) i kryzysie kultury*, Toruń 1999.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2004.
- Osiński W., *Zarys teorii wychowania fizycznego*, Poznań 2002.
- Porada Z., *Starożytne i nowożytne igrzyska olimpijskie*, Kraków 1981.
- Rymarczyk P., *Kultura masowa i kultura fizyczna*, w: *Socjologia kultury fizycznej*, Z. Dziubiński, Z. Krawczyk (red.), Warszawa 2011, s. 84-95.
- Sokołowski M., *Kultura fizyczna i bezpieczeństwo człowieka*, w: *Edukacja dla bezpieczeństwa. Wybrane perspektywy*, D. Kowalski, M. Kwiatkowski, A. Zduniak (red.), Lublin – Poznań 2004, s. 79-81.

- Strinati D., *Wprowadzenie do kultury popularnej*, tłum. W.J. Burszta, Poznań 1998.
- Suchodolski B., *Rozwój myśli o wychowaniu fizycznym*, Wrocław – Kraków 1959.
- Urych I., *Istota edukacji w kontekście bezpieczeństwa*, w: *Bezpieczeństwo jako problem edukacyjny*, A. Pieczywok, K. Loranty (red.), Warszawa 2015, s. 131-144.
- Urych I., *Kultura jako przedmiot badań. Studium socjologiczne*, w: *Europa w dobie przemian. O wielokulturowości i bezpieczeństwie*, C. Smuniewski, R. Kobryński (red.), Warszawa 2016, s. 39-92.
- Urych I., *Sprawność i walka są passé*, „Roczniki Naukowe Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego i Turystyki w Białymstoku” 2012, nr 8, s. 168-173.
- Urych I., *Wartości kultury fizycznej w społeczeństwie ponowoczesnym na podstawie analizy prasy life-stylowej*, w: *Kultura fizyczna a socjalizacja*, Z. Dziubiński, K.W. Jankowski (red.), Warszawa 2012, s. 157-164.
- Urych I., *W pogoni za pięknem – stratyfikacja wzorów kultury fizycznej w wybranych magazynach life-stylowych*, w: *Kultura fizyczna a kultura masowa*, Z. Dziubiński, P. Lenartowicz (red.), Warszawa 2011, s. 257-266.
- Urych I., *Zmiana społeczna w kulturze fizycznej – bezpieczeństwo versus zagrożenie*, „Roczniki Naukowe Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego i Turystyki w Białymstoku” 2014, nr 10, s. 16-20.
- Wohl A., *Kultura fizyczna i jej specyfika*, w: *Filozofia i socjologia kultury fizycznej*, Z. Krawczyk (red.), Warszawa 1974, s. 219-221.
- Wroczyński R., *Powszechne dzieje wychowania fizycznego i sportu*, Wrocław 2003.
- Znaniński F., *Socjologia wychowania*, t. 2, Warszawa 1973.
- Znaniński F., *Socjologia wychowania*, t. 2, Warszawa 1973.
- Żukowska Z., *Fair Play – Sport – Edukacja*, Warszawa 1996.